

# TAHRİR VE AVÂRIZ KAYITLARINA GÖRE SEYYİD GAZİ'NİN NÜFUS VE İSKÂN YAPISI \*

*Murat ALANDAĞLI\*\**

**Öz:** Seyyid Gazi, tarihsel olarak 'uç'ta yer alan ve buradaki gelişmelerin şekillendirdiği önemli bir iskân merkezidir. Bu nedenle oldukça köklü iskân geçmişi Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı sınırları dâhilinde dinî, idarî ve askerî etkenler vesilesiyle şekillenmiştir. İsimlendirmesine esas Arap ve akabinde Selçuklu, Osmanlı dönemlerindeki Türk-İslam medeniyetinin zengin bir parçası olması da bu etkenlerin bir sonucudur. XV ve XVI. yüzyılları tahrir, XIX. yüzyıl dünyası ise nüfus ve temettuat kayıtlarıyla tetkik edilebilen Seyyid Gazi'nin ülkemiz literatüründeki pek çok örnekte olduğu gibi XVII ve XVIII. yüzyılları adeta karanlık bir dönemi simgeler. Oysa bölgedeki nüfus ve iskânı şekillendiren etkenler ancak bu ara döneme ait bilgilerle görünür olabilecektir. Çalışma Seyyid Gazi'nin tahrir kayıtlarına yansıyan XV ve XVI. yüzyıllar ile avâriz kayıtlarındaki XVII ve XVIII. yüzyıllara ait iki resminin ortaya konulmasını esas edinmiştir. Bu resimlerden hareketle tahrirden avârıza Seyyid Gazi'de nüfus ve iskânın şekillenışı ile köy, tekke-zaviyelerin oluşumuna dair bulgular ortaya konulabilmektedir. Böylece günümüzde kendine has dinamikleriyle sıradan bir Orta Anadolu yerleşkesi olan Seyyid Gazi'nin XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla süregelen nüfus ve iskânının yapısı ve bunun özellikle XVII ve XVIII. yüzyıllardaki şekillenışı görünür kılınmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Seyyid Gazi, avâriz, tahrir, Üryan Baba, Sultan Şüca'.

## **Population and Settlement in Seyyid Gazi from the Tahrir to the Avariz Registers**

**Abstract:** Seyyid Gazi is an important settlement center that is historically located in a frontier zone. Thus, its long-established settlement history was shaped by religious, administrative and military factors within the borders of Rome, Byzantium, Seljuks and Ottomans. Its naming reflects its important role in the Turkish-Islamic civilization first in the Arab period, then in the Seljuk and Ottoman periods. However, unlike the richness of information for the XV<sup>th</sup> and XVI<sup>th</sup> centuries studies based on tahrir records and for the XIX<sup>th</sup> century with the aid of population and temettuat records, the XVII<sup>th</sup> and XVIII<sup>th</sup> centuries of Seyyid Gazi region present a dark period although none of the factors that shaped the population and settlement in the region would become comprehensive without the information of these two centuries. Thus, this paper uses two paintings of Seyyid Gazi, one dated roughly from the XV<sup>th</sup> and XVI<sup>th</sup> centuries and the other from the XVII<sup>th</sup> and XVIII<sup>th</sup> centuries to examine settlement; the formation of villages, tekkes and zawiya and make informed estimates about the population of Seyyid Gazi.

**Keywords:** Seyyid Gazi, avâriz, tahrir, Uryan Baba, Sultan Şüca.

---

\* Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 15.03.2023 - 04.08.2023

\*\* Dr.Öğr.Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye. E-posta: mlandagli@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5136-4910.

## Giriş

Seyyid Gazi, XIII. yüzyıldan itibaren Sultanönü sancağı kazaları arasında yer almaktadır. XIV. yüzyılda ise Anadolu eyâletinin Sultanönü sancağının Seyyid Gazi kazası şeklinde bir hüviyete bürünmüş ve bu idarî vasfını 1841 yılına kadar muhafaza etmiştir. 1841’de Eskişehir, Kütahya, Karesi ve Karahisar-ı Sahib’i kapsayan Hüdavendigâr eyâleti teşkil edilmiş ve Seyyid Gazi önce Kütahya akabinde Eskişehir sancaklarına bağlı kaza/nahiye vasfını almıştır (Doğru, 2001a, s. 69; Varlık, 1991, s. 143; Varlık, 2002, s. 583). Günümüzde Seyyid Gazi, Eskişehir’in 43 km. güneyinde Eskişehir-Afyon yolu üzerinde yer almaktadır. Hafif yükselti ve kıvrımlı tepeler arasındaki düzlükler, bölgenin coğrafi yapısını oluşturur. İdarî olarak Eskişehir’e bağlı olan ve 51 mahalle/köyü bulanan Seyyid Gazi’nin 2022 verilerine göre 6.587’si erkek ve 6.000’i kadın olmak üzere toplam 12.587 nüfusu bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun taşra idaresi bağlamında bir sancak olarak karşımıza çıkan Sultanönü’nün isimlendirmesi hakkında Akdağ ve Turan’ın fikirleri dikkat çekicidir. Doğru tarafından da desteklen Akdağ; uç bölgede yer alması, önemli yolların kesişiminde bulunması ve Sultan’ın divanı bölgesinde olmasından dolayı bu şekilde isimlendirildiğini vurgulamıştır (Akdağ, 1979, ss. 34, 61; Doğru, 2001b, ss. 111, 112). Turan ise I. Haçlı Seferi’nde I. Kılıç Arslan’ın Selçuklu ordusunu bu bölgede sevk ve idare etmesinden dolayı sonraları “Sultaneyüğü” ya da “Sultanönü” olarak adlandırıldığını belirtmiştir (Turan, 1971, ss. 101, 206, 508). Porsuk Çayı ve Sakarya Irmağı havzalarındaki düzlükler ile topografyası etrafındaki dağlar tarafından şekillendirilen bölgenin iskân geçmişi, Erken Tunç dönemine kadar giden oldukça köklü bir maziye sahiptir. Bu nedenle Asur, Hitit, Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı şeklinde sıralanabilecek medeniyetlerin izlerini taşımaktadır (Baştürk ve Baştürk, 2017, ss. 187-211; Doğru, 2005, ss. 23-27).

İmparator Augustus, Roma’da iç huzuru sağladıktan sonra özellikle Dorylaeum gibi sınır bölgelerinin korunmasına önem vermiştir. Dorylaeum, onun bu düşüncesi neticesinde sosyo-kültürel, malî ve askerî bakımdan gelişerek önemli bir merkez haline gelmiştir. Fakat zamanla Pyrygia, Kelainai, Pessinus, Nacoleia ve Cotiaion gibi ticarî, dinî bakımdan önem kazanan civar kentlerin gölgesinde kalmıştır (İznik, 2003, ss. 70, 74, 75) Porsuk ve Sakarya havzalarının mekânsal büyüklüğü dâhilinde Dorylaeum’un belki de en önemli özelliklerinden biri, tarihsel olarak sürekli bir çatışma hattında yer almasıydı (Runciman, 1987, s. 222; Komnena, 1996, s. 487; Doğru, 2005, s. 27). Bu nedenle Selçuklular, XI. yüzyılda Dorylaeum’u ele geçirdiklerinde adeta terkedilmiş ve harabe bir manzara ile karşılaşmışlardır. Sonrasında ise bölgedeki iskânı etkileyen iki önemli olaydan bahsedilebilir. İlki konargöçerlerin Selçuklu-Bizans hattı boyunca kümelenmesine yol açan Moğol istilasıdır. İstila, 1240-1261 yılları arasında Sultanönü-Kütahya arasındaki nüfusun bir buçuk milyona ulaşması ile kimi

Bizans köy ve mezarlarına Türkmenlerin yerleşmesine sebep olmuştur. İkincisi ise nispeten çok daha derin yaralara sebebiyet veren Babaî İsyanı'dır. Selçuklu idaresine karşı başlattıkları savaşı kaybeden Türkmenler, Sultanönü örneğinde görüldüğü üzere başlarında derviş, baba ve şeyhleriyle idarî mekanizmadan hayli uzak mıntıkaları yurt edinmiş, buralarda tekke-zaviye ve dergâhlarını inşa etmişlerdir (Doğru, 2005, ss. 15, 35, 38- 40, 137). Bölgedeki pek çok konargöçer unsurun kendi cemaat adlarını verdikleri kır yerleşmelerini kapsayan “*Sultan Öyüğü*” idarî bir birim olarak bu şekilde ortaya çıkmıştır (Altınay, 1340, s. 129). Aşıkpaşa'nın dinî ve sosyo-kültürel izahlı aktarımına göre “*Sultan Öyüğü*” Osman Gazi zamanında ele geçirilmiş, bölgedeki kiliseler camiye çevrilmiş ve bir pazar, panayır ihdas edilmiştir (Âşıkpaşa-zâde, 1977, ss. 25, 26). Fakat bölgenin daha ziyade malî, askerî ve idarî bakımdan Fatih dönemi kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Nitekim bir liva olarak “*Sultan Öyüki, Seyidgazi, Bilecük, İnöyük ve Bölme-i Seyidgazi*” şeklinde beş kazası ile idarî ve vakıf nizamı bağlamında yerini almıştır (Altınay, 1340, ss. 130, 131).

### 1. Seyyid Gazi: Tekke-Zaviye Temelli Bir İskân Mahalli

MS VII. yüzyılda Araplar tarafından fethedilen Seyyid Gazi havalisinin iskân tarihi, Orta Paleolitik döneme kadar geriye gitmektedir (Polat, 2008, ss. 7-10). Bölge, Antik Çağ'dan itibaren önemli güzergâhların kavşağı konumundaydı (Karakuş, 2021, s. 200). Bu nedenle *Nacolia (Seyyid Gazi)*, Antik Çağ'ın ender coğrafyacılarından Strabon'un dikkatini çekmiştir (Strabon, 1993, ss. 60-63). Roma döneminde “*Nympe Nakole*” olarak adlandırılan Seyyid Gazi havalisi özellikle Doğu'ya yönelik sefer tertiplerinde önemli bir uç merkezi olmuştur (Toruk, 2014, ss. 76, 77; Atlan, 1970, ss. 87-93). Dönem toplumu tarafından eski tanrıların küsmesiyle ortaya çıktığı düşünülen Got garnizonu başkaldırıları, bölgede hayli uzun sürecek huzursuzlukların ilk kıvılcımı olmuştur (Toruk, 2014, s. 77). Kargaşa ve çatışmalar, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesine yol açmıştır. Kısa bir sükûnet döneminin akabinde Bizans'ın (Doğu Roma) Doğu'daki yeni düşmanları, Araplar belirlemiştir. Bu tazyik ve saldırı havası, Seyyid Gazi ve havalisinin ticarî ve sosyo-kültürel bir temelden ziyade askerî hüviyete bürünmesine giden süreci aralamıştır. Bizans İmparatorluğu, çok geçmeden sınır havzasında hızla askerî garnizonlar inşa etmeye başlamıştır. Süregiden Bizans-Arap çatışmalarında Akroinos Savaşı'nın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Savaşta İslam ordusunun önemli kahramanlarından olan Seyyid Battal Gazi, şehit olmuştur. Sonraları Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gayaseddin Keyhüsrev'in annesi Ümmühan Hatun, XIII. yüzyılda onun için bir türbe inşa ettirmiştir (Denknbant, 2009, s. 51). Türbenin çevresi, zamanla kendisine duyulan saygı ve sevginin sonucu olarak giderek bir iskân mahalline dönüşmüştür (Ocak, 1992a, ss. 204,205).

Önceleri Roma İmparatorluğu'nun kendi dinamikleri içinde Doğu-Batı bölümleri arasında bir sınır olan Seyyid Gazi, sonrasında Bizans-Arap ve Bizans-Selçuklu

mücadelelerinin sınır kuşağında yer almıştır (Alpek, 1991, s. 93; Sağın, 2011, s. 45). Miryocephalon (Kırkbaş) Savaşı'yla Bizans sınırının Batı'ya çekilmesi üzerine 80 hanelik konargöçer unsur, Selçuklular tarafından havalıye yerleştirilmiştir (Aydın, 2006, s. 212). Selçuklu idaresinin bölgede nispeten sağladığı huzur ve sükûnet ortamı, Moğol istilası nedeniyle kısa sürmüş ve bölge, Osmanlı idaresine kadar Caca Oğulları, Danişmendliler ve Germiyan Oğulları hâkimiyetinde kalmıştır (Varlık, 1974, s. 70). Sonraları Osman Bey ile İlhanlı Beyleri ve İnegöl Rumları arasındaki bölgeye hâkim olma mücadelesi, Osman Bey lehine sonuçlanmıştır (Doğru, 2005, ss. 58-73; Başar, 2001, ss. 115-127). Osmanlı idaresine geçiş, bölgenin askerî ve ticarî potansiyelini de etkilemiştir. Nitekim Osmanlı döneminde Seyyid Gazi, Anadolu-Suriye güzergâhında önemli bir kavşak noktası haline gelmiştir. Ayrıca Kanuni'nin Bağdat, Tebriz ile IV. Murad'ın ise Revan seferleri örneklerinde görüldüğü üzere zamanla bir menzil vasfına erişmiştir (Ünver, 1977, ss. 116, 119).

## 2. Tahrir Çağında Seyyid Gazi (XV ve XVI. Yüzyıllar)

Seyyid Gazi'nin XV. yüzyılda “Çukur Ağıl, Günlü/Güllü Saray, Bay Timur, Sancar, Elek Hacı, Üç Kuyu ve Kızıl Viran” şeklinde sıralanabilecek köyleri ile *Malkoç* ve *İsmail* isimli iki mezrası bulunmaktadır. Bu iskân birimlerinde 70 nefer, 6 mücerred kaydı vardır. Devamında Süleyman Şah'ın Hasan ve Yusuf adındaki iki oğlunun yanı sıra Yayla, Mehmed, Kaylu Bey ve Budak, Turhan Bey şeklinde hisselendirilmiş tımara sahip sipahiler yer almaktadır. Ayrıca Malkoç mezrasında “eshâb-ı Seyyid Gazi”nin bulunduğu ve Elek Hacı reâyasının ise “Karahisar Sancağında Barçınlu nahiyesi'nde Derbend hıfz ettikleri”ne dair bilgiler barındırmaktadır. Nahiyenin sadece Sancar ve Çukur Ağıl köylerinde değirmen bulunmaktadır (TTd. 1194, s. 4-9). 1521 yılında Çukur Ağıl, Sancar, Güllü Saray (Saray Ören) köylerini kapsayan bir “Taycıyân-ı Hassa-i Seyidgazi” isimli nahie bulunmaktadır. Bu tarihte kaza köylerinden Güllü Saray'ın “Saru Oğlu Yeri, Ahmed Yeri ve Okçu Yeri”, Çukur Ağıl'ın “Gündoğmuş Yeri ve Emir Yeri” son olarak Sancar'ın ise “Çitak Yeri” isimli çiftliklerinin olduğu anlaşılmaktadır (TTd. 112, ss. 80, 148; Doğru, 1990, ss. 163, 191).

1530 yılı tahririnde ise Seyyid Gazi'deki iskân birimlerinin arttığı ve bazı göçer unsurların bölgede buldukları görülmektedir. Bu tarihte Seyyid Gazi'nin “Nefs, Çukur Ağıl, Bay Timur, Sancar, Elek Hacı, Üç Kuyu, Arap Viranı, Değiş, Karkın, Kozlu Viran, Mümin, Virancık ve Yollu” şeklindeki köyleri ile “Kalkan, Karapınar, Özbey, Yeltik ve Yenice” isimli mahalleleri bulunmaktadır. Ayrıca “Malkoç, Hoca Öyüğü, Obrucuk ve İlban/İlyan Viranı” şeklindeki mezraları ile *Gelesin* ve *Karahisar* isimli çiftlikleri kayıtlıdır. Bu bilgiler dâhilinde Seyyid Gazi'nin 1494-95 yılına göre 1530 yılında “nefs” başta olmak üzere sayıları artmış köy, mezra, mahalle ve çiftlikleri ile idarî bakımdan geliştiği ifade edilebilir (Yücel, 1988, ss. 176-178). Bu değişiklikte 1494-95 yılından itibaren seyreden yaklaşık kırk yıllık sürede Seyyid Gazi'de “Biçerler, Devlethan, Şahinli,

Pusanlu, Kara İlyaslu, Sahiblü, Çeğerdek, Yörüğan, Cüllahlar, Balçık, Onaru ve Kevs/Kevser” şeklinde sıralanabilecek olan Karakoyunlu cemaatinin etkisi yadsınamaz (Sümer, 1967, ss. 13-32). Nitekim 1530 yılı tahririnde Seyyid Gazi'deki 1.216 hanenin 444'ünün Karakoyunlu cemaati oymaklarına ait olduğu anlaşılmaktadır (438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu, 1993, ss. 142, 147, 237).

Seyyid Gazi'nin 1572-73 yılı defterinde “Çukur Ağıl, Güllü Saray, Bay Temur, Sancar, Elek Hacı, Üç Kuyu, Fazıl Yurdu, Kızıl Kuyu ve Koru-yı Kır/Kır” köylerine rastlanılmaktadır. Böylece 1530 yılı defterinde yer alan mahalleler ile bazı mezra ve çiftliklerinin 1572-73 yılı kaydında olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 1530 yılı tahririnde olmayan “Güllü Saray, Fazıl Yurdu, Kızıl Kuyu ve Koru-yı Kır” karyeleri, 1572-73 yılı kayıtlarında yer almaktadır. Ayrıca bölgedeki Karakoyunlu aşireti varlığında da değişikliklerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1530 yılında kayıtlı “Devlethan, Pusanlu, Sahiblü, Yörüğan ve Kevser” cemaatlerine 1572-73 yılı defterinde rastlanılmamıştır. Buna karşılık “Sasalar, Geçiklü, Kara Koyunlu, Mağra/Mağara, Kızılöz, Akviran, Köseler, Parekende, Ömerler, Gözeler ve Eyne Hacı” gibi cemaatler, 1572-73 yılı tahririnde ortaya çıkmışlardır. Defterlerdeki veriler dâhilinde 1530'dan 1572-73 yılına gelindiğinde kayıtlı köy sayılarının azaldığı, mezra, çiftlik kayıtlarının olmadığı ve cemaat sayısının ise aksine arttığı söylenebilir. Ayrıca aradan geçen yaklaşık kırk yıllık sürenin akabinde hane, mücerred ve hasıl rakamlarında da ciddi farklılıkların olduğu ifade edilebilir. Nitekim 1572-73 yılı tahririnde Seyyid Gazi'nin 1.170 neferi ile 35.997 akçelik tahmini bir hasılının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihteki nefer, mücerred ve hasıl rakamlarının 1530 yılı verilerine göre düşük olması, defterdeki iskân mahallerinin azlığıyla açıklanabilir. Örneğin 1530 yılı kaydında 2 neferi bulunan Elek Hacı köyü, 1572-73 yılı defterinde hâli olarak kaydedilmiştir. 1530 tahririnde Seyyid Gazi'ye bağlı olan Üç Kuyu köyü ise tahrir esnasında sehven Karacaşehir nahiyesi ile yazılmıştır (TKG.KK.TTd. 182, vr. 128/a - 138/a; TKG.KK.TTd. 349, vr. 3/b, 33/a - 35/a).

Seyyid Gazi'nin XVI. yüzyıla ait bilgilerini barındıran son kaynak, bir vakıf defteridir. Bundan dolayı 1530 ve 1572-73 yılı tahrirlerinde yer alan cemaat kayıtları, bu vakıf defterinde bulunmamaktadır. Ancak 1572-73 yılı tahririnde yer almayan “Kalkan ve Yenice, Özbey, Yeltik/Peltik, Hatibler/Katibler” mahalleleri bu defterde kayıtlıdır. Ayrıca “nefs, Arab Viranı, Karkın, Mümin, Virancık, Yollu” şeklinde sıralanabilecek köyler bulunmaktadır. Cemaat kayıtlarının aksine Seyyid Gazi'nin nefis, mahalle ve köylerine ait bilgiler, ihtiva eden ve bölgenin adeta XVI. yüzyılına açılan son perdesi olan bu defterde 1.038 nefer ve 389 mücerred kaydının olduğu görülmektedir (TKG.KK.TTd. 417, vr. 30/b-43/a).

Seyyid Gazi'deki iskân birimleri, hane, nefer, mücerred ve hasılları incelendiğinde özellikle 1575-76 yılı ile diğer yıllara ait verilerin kendi içinde bazı çelişkiler barındırdığı görülmektedir. Bunlardan ilki, iskân birimlerinin azlığı ve konargöçer unsurun olmayışına rağmen 1575-76 yılı tahririnde nefer sayısının diğer üç tahrire oldukça yakın olmasıdır. İkincisi ise 1575-76 yılı tahririndeki mücerred ve hasıl rakamlarının diğer tahrirlerden oldukça fazla olmasıdır. Burada çalışmadaki değerlendirmelerin yaklaşık ve tahmini değerler üzerinden hazırlanmış tahrir defterlerindeki veriler bağlamında yapıldığı ve asla XV. ya da XVI. yüzyıl dünyasındaki gerçek değerleri, rakamları yansıtmadığı ifade edilmelidir (Öz, 1999, ss. 41, 79).

**Tablo 1.** XV. ve XVI. yüzyılda Seyyid Gazi'nin köy, mahalle, mezra, cemaat, hane, nefer, mücerred sayıları ve hasıl miktarları

Tarih	Köy	Mahalle	Mezra	Cemaat	Hane	Nefer	Mücerred	Hasıl
1494-95	7	-	2	-	-	70	6	10.986
1530	14	6	4	12	1.216	26	89	41.301
1572-73	9	-	1	18	-	1.170	37	35.997
1575-76	7	5	-	-	-	1.038	389	50.834

Tablo 1, 1494-94 ve 1530 tarihlerinde köy, mahalle, mezra, cemaat, hane, nefer, mücerred ve hasıl rakamlarındaki değişikliği göstermektedir. Devamındaki 1572-73 yılı tahririnde köy sayısı 9'a, mezra sayısı ise 1'e düşmüştür. 1572-73 yılında 1530 tahririne göre istisnai olarak sadece cemaat sayısında bir artış görülmektedir. Bu artış, Seyyid Gazi'nin XVI. yüzyıl sonlarına doğru da konargöçer unsurların uğrak yerlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Köy ve mahalle sayısındaki düşüş ise mücerred miktarını etkilemiştir. Öyle ki 1530 yılı tahririnde 89 olan mücerred sayısı, 1572-73 yılında 37'ye gerilemiştir. Ancak sadece 7 köy ve 5 mahalle kaydının yer aldığı 1575-76 yılı tahririnde özellikle mücerred sayısının oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Seyyid Gazi'de 1575-76 yılında, iskân mahallerinin sayıca en fazla olduğu 1530 yılı tahriri esas alındığında hasıl miktarının beşte bir ve mücerred sayısının ise yaklaşık olarak dört katı oranında arttığı söylenebilir. 1575-76 yılında iskân mahalleri sayısı oldukça az olmasına ve konargöçer unsur izlerine rastlanılmamasına rağmen mücerred sayıları ve hasıl miktarındaki artış nasıl açıklanabilir?

XVI. yüzyılda Anadolu'daki iklime bağlı bir nüfus artışının yaşandığı bilinmektedir (Braudel, 1993, ss. 485-487). Son zamanlarda Kuru tarafından bu hususa dair oldukça önemli yaklaşımlar sergilenmiştir. Kuru, iklim ve yağış rejiminin Anadolu coğrafyasındaki nüfus artışına etkisi bağlamında 1098-1168, 1518-1587 ve 1743-1812 şeklinde üç ayrı dönemi saptamıştır. Ona göre 1518-1587 yılları arası, iklimin Orta ve Kuzey Anadolu bozkırlarına göz kırptığı "muhteşem iklim" in yaşandığı bir dönemdir. İklim, Anadolu bozkırlarındaki ekili hububatın can suyu, kar ve ilkbahardaki gelişim suyunu cömertçe sağlamış, hasadına fırsat tanımıştır. İklimin uygunluğu, arazi ve elde edilen ürünün

verimliliği üçgeni, Kuzey ve Orta Anadolu bozkırlarına doğru bir yönelişi tetiklemiştir. Haliyle 1518-1587 yılları aralığında Akdeniz havzasında nüfus artışı, %25'in altında kalırken Orta ve Kuzey Anadolu'da bu durum, %50 ila %200'ü bulacak şekilde aşırı yükselmiştir (Kuru, 2019, ss. 35-46). O halde Tablo 1'deki çıkmazları, Anadolu'da yaşanan bu değişikliklerin Seyyid Gazi'ye yansımalarının bir sonucu olarak görmek mümkündür.

### **3. Tahrir Sonrası Dönemde Seyyid Gazi**

XVI. yüzyıl sonları, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dizi olumsuzluğun görülmeye başladığı dönem olarak ifade edilebilir. Bu dönemdeki Osmanlı-İran savaşları, imparatorluk taşrasındaki kurulu düzeni âdeta çatlatan önemli nedenlerden biriydi. Bu savaşları finanse etmek için rutinin üzerinde verginin talep edilmesi, reâyâ ve göçerleri zor duruma sokmuştu. Akabinde her ne kadar başarıyla sonuçlanmış da olsa Haçova zaferi, Osmanlı kırsalındaki şiddet ve karmaşanın fitilini ateşleyen faktörler arasındaydı (Özel, 2018, s. 253). Askerî ve siyâsî gerginliğin yarattığı karmaşaya değişen iklim özellikleri de tuz biber olmuştu. Önceleri "muhteşem iklim" olarak adlandırılan hava şartları adeta Orta ve Kuzey Anadolu havalisine sırtını dönmüş; kuraklığın hâkim olduğu bir döneme girilmişti (Akdağ, 1999, s. 70; İlgürel, 1993, s. 252; Griswold, 2000, s. 39; White, 2012, s. 245). Ayrıca medreselere olan ilgi artmış, bu durum ise bir işsizler ordusunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Akdağ, 1952, ss. 361-387, Koç, 2005, ss. 229-245). Sıkıntılar özellikle güneyindeki konargöçer cemaatleri, ortasındaki Kızılbaş taifesinin yarattığı "halk muhalefeti" ve şehzade sancaklarındaki "rekabetçi saltanat" silsilesi nedeniyle Anadolu'da kronik sosyopolitik bir istikrarsızlığı tetiklemiştir (Özel, 2018, ss. 245-268).

Sultanönü havalisindeki son tahrir ve onu izleyen yaklaşık on yıllık zamanın akabinde kaleme alınmış mühimme kayıtları, yukarıda ifade edilmiş sıkıntıların tetiklediği karmaşanın ve başıbozukluğun bölgede baş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yereldeki tımandan bozma eşkıyalar ile bir olan suhteler, kaza köylerinde huzuru mumla aranır hale getirmiştir (İnalcık, 2009, s.194). Taşra-merkez arasındaki yazışmalar, köylere yapılan baskınlar neticesinde reâyadan zorla para toplanması ve oğlan çekmelerin sık yaşandığını ortaya koymaktadır (A.DVNS.MHM.d. 58/490, s. 187; ADVNS.MHM.d. 58/423, s. 159; A.DVNS.MHM.d. 53/413-414, s. 143). Beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılarına hitaben yazılan cevabî emirlerde köy basıp yol kesen sekban, yeniçeri ve celâlilerin yakalanması, cezalandırılması ve sükûnetin sağlanması istenmiştir (A.DVNS.MHM.d. 120/574, s. 261).

Mühimme defterlerindeki hükümlerden hareketle isyan ve kargaşa döneminde Sultanönü ve Seyyid Gazi havalesindeki olaylar silsilesini, üç başlık altında ele almak mümkündür (Doğru, 2001a, ss. 69-92). Bunlardan ilki, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Sivrihisar Medresesinde gerçekleşen suhte kalkışmasıdır. Bu

kalkışma; etraf köy, mezra ve çiftliklerin yağmalanması, yolların kesilmesi nedeniyle korku yaratmış ve zamanla bölge kadısının dahi karşısına çıkmaya cesaret edemeyeceği şekilde büyüyüp genişlemiştir. Baba Ahmed oğlu isimli kişi, bölgede kıymeti yüz bini geçkin mal ve hayvanı zorla ele geçirmiştir (A.DVNS.MHM.d. 24/69, s. 23). İkincisi ise bölgedeki “ışık dervişleri” ve bunların yasak olmasına rağmen tertip ettikleri “ayinleri” nedeniyle başlatılan takiplere dayanmaktadır (Öz, 1996, ss. 27, 55). Işık dervişlerinin bazı tekke-dergâhlarda ayinler düzenledikleri ihbarı üzerine zaman zaman bölgede sıkı takiplerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu takip ve yasaklar, bölgede bulunan ışık dervişleri, suhteler, eşkıyalar veya serbest tumar sahipleri arasında kendiliğinden oluşmuş bir ittifaka yol açmıştır (A.DVNS.MHM.d. 55/254, s. 135; A.DVNS.MHM.d. 36/607-608, s. 229). Son olarak özellikle derbent mıntıklarında yapılan kervan baskınları ile bölgedeki diğer soygun, yağma ve yolsuzluklar resmî görevlilerin göz yummasının yol açtığı huzursuzluklar olduğu söylenebilir (A.DVNS.MHM.d. 7/1207, s. 419). Örneğin Seyyid Gazi, pek çok kez 70, 80 atlı ile dolaşan Karahisar-ı Sahib Sancakbeyinin kardeşi tarafından yağma edilmiştir (A.DVNS.MHM.d. 73/1030, s. 466) Ayrıca havalideki yeniçerilerin, acemi oğlanlarının, konargöçerlerin, yörük, taifesinin uygunsuzlukları; memur/idarecilerce görmezden gelinmiştir (A.DVNS.MHM.d. 73/834, s. 380; A.DVNS.MHM.d. 30/103, s. 42; A.DVNS.MHM.d. 7/64, s. 18; A.DVNS.MHM.d. 61/203, s. 82; A.DVNS.MHM.d. 73/468, s. 202). Barcınlı, Seyyid Gazi ve Bolvodin kadılarına yazılan hüküm ise Celalî kargaşasının bölgedeki oturak düzende yarattığı tahribatı gözler önüne sermektedir. Seyyid Gazi'nin yol üzerinde bulunan köylerinin eşkıyanın “katl-i nüfusu” yüzünden “hâlî ve harab” kaldığı, reâyasının terk-i diyâr ettiği bu belge sayesinde anlaşılmaktadır (A.DVNS.MHM.d. 14/152, s. 111) Bu tür olaylar, Seyyid Gazi vakfını da derinden etkilenmiştir. Öyle ki vakfın gelirleri, yarı oranında düşmüştür. Fakat Seyyid Gazi tekkesi daha ziyade düzlük, ovalık köyler reâyasının can güvenlikleri için kümelenedikleri bir merkez olduğundan ayakta kalabilmiştir (Faroqhi, 1981, ss. 108-112). Celalî hışmı sonrası Seyyid Gazi ahvali, Evliya Çelebi tarafından resmedilir. XVI. yüzyıl sonlarında mahalle, cemaat ve köyleriyle nispeten diri olan kazadaki değişim onun “... Kalesi püšte üzere harab varoşu 150 haneli, bağlı, bahçeli, camili, hanlı, hamamlı ve küçük çarşılı kasabacıktır...” şeklindeki anlatısıyla oldukça açık bir şekilde ortaya konulmuştur (Evliya Çelebi, 2006, s. 15). Ancak bu hengâmeli dönemde dahi Sancar, Çukur Ağıl, Kadı Yurdu ve Güllü Saray köylerinin imparatorluğun XVII. yüzyıl malî kayıtlarında yer alacak kudrette oldukları görülmektedir (TTd. 851, s. 265; TKG.KK.TTd. 575 vr. 14/b-17/a; TKG.KK.TTd. 576, vr. 14/b-15/a).



#### **4. Avâriz Kayıtlarında Seyyid Gazi**

XVI. yüzyıldan sonra hazırlanan maliye kalemindeki farklı tür ve içerikte defterler, belgeler imparatorluğun tüm sıkıntılara rağmen kayıt tutma konusundaki hassasiyetini devam ettirdiğini göstermektedir. Önceleri sadece olağanüstü durumlarda toplanan avâriz vergisi; uzayan savaşlar, kıtlıklar, tımar sisteminin bozulmasının yol açtığı krizleri atlatmak için XVI. yüzyıldan itibaren düzenli hale getirilmiştir (Barkan, 1979, ss. 13-19; Sahillioğlu, 1991, ss. 108-109). Kayıtlar, vergiye esas reâya ile emlak ve araziye sahip olan askerî zümreden kişilerin yazımı ve bunlardan muaf olanların çıkarılmasıyla “itibarî bir avârizhane” sayısına erişmeyi amaç edinmiştir. Avâriz defterleri; mufassal, icmâl ve mufassal-icmâl şeklinde üç ayrı grupta değerlendirilmektedir. Avâriz bölgesinin nefis, mahalle, köylerindeki hane, vergiye esas veya muâf reâya, baba adları, meslekleri varsa geldikleri yerlere ait oldukça önemli bilgiler; mufassal avâriz defterlerinde yer almaktadır. Maliye mensuplarının bölgesel veya imparatorluk geneli yapacakları değerlendirmelerde kullanılmak maksadıyla mufassal defterinden hazırlanmış oldukları kaza esaslı toplam avârizhane sayıları ise icmâl defterinde bulunmaktadır (Özel, 1999, ss. 735-743; 2000, ss. 35-50; Gökçe, 2005, ss. 75-82).

##### **4.1. 1623 Yılında Seyyid Gazi Kazası**

İmparatorluğun diğer tüm idarî birimlerinin olduğu gibi Seyyid Gazi'nin de XVII. yüzyıl idarî, malî ve sosyo-kültürel yapısına dair bilgilere avâriz defterlerinde erişilmektedir. Bu maksatla arşivde Seyyid Gazi ile ilgili icmâl, mufassal-icmâl ve mufassal avâriz türünden üç defterine erişilmiştir (KKd. 2568; KKd. 2816; KKd. 2567). Mefkûfat Kalemi tarafından Şaban 1032 (M. Mayıs-Haziran 1623) yılında Şaban Efendi tarafından Karahisar-ı Sahip ve Sultanönü livâları avârizhanelerinin yer aldığı bir müfredat defterinin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu defterde söz konusu livaların kazaları, köyleri ve mahallelerindeki avârizhane sayıları (tam veya nısf) ile bunların nüzul ve avârizhanesi sayısı yer almaktadır. Defterde, Seyyid Gazi kazasına ait kayıtların yer aldığı sayfanın sağ alt kısmında bir deformasyon meydana geldiğinden beş, altı köy adı okunamamıştır. Bu köylerin de hesaba katılmasıyla 1623 yılında Seyyid Gazi'de avârizhane kaydı oluşturulmuş 32 iskân mahallinin var olduğu görülmektedir (KKd. 2568, s. 24, 25). Defterdeki ilk köy, “Ali” şeklinde kayıtlıdır. Bu köyün 1704-1705 yılı avârizindeki “Kara Ali maa Güvendik” köyündeki “Kara Ali” olması muhtemeldir. Dolayısıyla köyün XVII. yüzyılda Ali, XVIII. yüzyılda ise Kara Ali olacak şekilde isimlendirildiği söylenebilir (KKd. 2568, s. 24, KKd. 2816, s. 5). Ayrıca Söğüd Viranı mevkinde yer alan ve sonradan “Aşağı” ve “Yukarı” şeklinde isimlendirilecek olan köylerin bu defterde “Söğüd-i Tahtanî” ve “Söğüd-i Fevkanî” olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Silik olan, okunamayan köyleri bir tarafa 1704-1705 yılı

avârızında yer almayan “Aksaklı?”<sup>1</sup>, “Gemeş/Gümüş”<sup>2</sup>, “Araklı”<sup>3</sup> “Koz Saray” ve “Öyük” köyleri, defterde dikkati çeken köylerdir.

**Tablo 2.** 1623 yılı Seyyid Gazi Avârızhane Sayıları

Sıra	Sayfa	Karye	Hane	Nısf	Nüzul	Avârız
1	24	Ali	2			
2		Belan Furkan		0,5		
3		Çukur Ağıl	1		0,5	0,5
4		Kara İsalu	2,5		1,5	1
5		Silik				
6		Sarıca İlyas		0,5		
7		Söğüt-i Tahtanî (Aşağı)		0,5		
8		Keşanlı/Keşanlar		0,5		
9		Silik				
10		Aksaklı?	1		0,5	0,5
11		Karaca Köy	1		0,5	0,5
12		Söğüt-i Fevkanî (Yukarı)	1		0,5	0,5
13		Silik				
14		Silik				
15		Silik				
16		25	Karaca Viran	4,5		2
17	Opas/Oynaş		2		1	1
18	Gemeş/Gümüş		3,5		2	1,5
19	Araklı			0,5		
20	Orta Oba		1,5		0,5	1
21	Kara Ağıl		4		3	1
22	Gök Nebi		1		0,5	0,5
23	Çörez			0,5		
24	Alın Viran		1,5			
25	Kara Ağaç		1,5			
26	Çukur Ova		2		1	1
27	(...) Özü		1			
28	Koz Saray		1,5			
29	Kasımlu/Kasımlar		1			
30	Tahtalı/Dağılı Kara Ağaca		1,5			
31	Eyük/Öyük			0,5		
32	Sancar (...)		1		0,5	0,5
<b>Yekûn</b>			<b>36</b>	<b>3,5</b>	<b>14</b>	<b>12</b>

Defterde satırdaki dizilişleri bağlamında tespiti yapılan ve fakat silik olmalarından dolayı okunamamış köylerin esasında Seyyid Gazi'deki iskân ve

1  , KKd.2568,s.24.

2  , KKd.2568,s.25.

3  , KKd.2568,s.25.

nüfusu ilgilendiren bir önemi bulunmaktadır. Bu köylerin isimleri bilinmediğinden ve yakın dönemde benzer mahiyette bir kayda erişilemediğinden “Sultan Şüca”, “Evren Baba” ve “Üryan Baba” şeklindeki üç önemli iskân mahallinin XVII. yüzyılda var olup olmadığına dair kesin bir kanaate varılamamıştır. Bu nedenle bu köylerin tarihsel geçmişleri ve iskân süreklilikleri hakkındaki malumat, eksik kalmıştır. Sultan Şüca’ hakkında aşağıda temas edilecek olan ufak malumat dışında XVI. yüzyıl defterlerinde Evren Baba ve Üryan Baba’ya ait bilgiye rastlanılamamıştır. Bu durumda söz konusu tekke-zaviyelerin XVII. veya XVIII. yüzyılda kuruldukları söylenebilir. 1704-1705 yılı avâriz defterinde bu köylerin yer almış olması her ne kadar kuruluşları hakkındaki ihtimalleri XVIII. yüzyıla taşımakta ise de XVII. yüzyıl kaydındaki silik isimlerin bu tekke-zaviye köyelerine ait olma olasılığı, bu dönemin de göz ardı edilmemesi gerektiğini düşündürmektedir.

Defterdeki kayıtlardan “Söğüd-i Tahtanî” köyünün “menzil” statüsünde olduğu kaydının üzerine düşülen ifadeden anlaşılmaktadır. Ayrıca her ne kadar tam olarak okunamamış olsa da Karaca Viran köyünde bir “hariç reâya” kaydından bahsedilmektedir. Bu kayıt, Seyyid Gazi havalisindeki XVII. yüzyıl nüfus hareketliliğinin bir işareti olarak görülebilir. Eksikliklerine rağmen 1623 yılı icmâl avâriz defteri, Seyyid Gazi’de 32 iskân mahallinden toplam 30 avârizhanesi teşkil edildiğini göstermektedir. Defterdeki bilgiler dâhilinde elde edilen avârizhane sayısı ise tabloda görüldüğü üzere 36’dır. Eksik olan köylerin hane sayıları dahi yazılmamışken elde edilen sayının defterin yekûn kısmında yer alan 30’dan fazla olması da anlaşılamamıştır. Bu durum, büyük olasılıkla kaza bazında elde edilen tahmini bir hane hesabının sonucuydu. Seyyid Gazi köyelerinde 12 avâriz, 14 menzil hanesi ve 3,5 haneye tekâbül eden yedi yarım avârizhaneye sahip köyün yer aldığı belirtilebilir (KKd. 2568, s. 24, 25).

#### **4.2. 1704-1705 Yılı Seyyid Gazi Mufassal Avâriz Defteri (KKd.2816)**

Sandıklı Kazasında Ahmed Ağa ile Karacaşehir Kazasında Ali Ağa’nın yaptıkları tahrirlerden 1700’lü yıllardan sonra da avâriz kayıtlarının tutulduğu anlaşılmaktadır (Güçer, 1964, s. 70). Bu sayımlardan biri, Mevkufat halifesi Yusuf Halife tarafından H. 1116 (M. 1704-5) yılında Sultanönü Livâsına bağlı Seyyid Gazi kazasında yapılmıştır. Avâriz kaydını içeren defterin kapak ve arka sayfasının olması sadece Seyyid Gazi’ye has bir tahrir yapıldığını akla getirmektedir. Sultanönü Livâsı kazalarının hepsi için ayrı ayrı bu mahiyette avâriz sayımlarının yapılmış olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Defterin başındaki izaha göre Yusuf Halife “sadır olan ferman-ı âli” gereği Seyyid Gazi’de “tahrir-i cedid” avâriz kaydını gerçekleştirmiştir. Buradaki kayıtlar, köy adlarını takiben vergiye esas kişilerin isimleri ile babalarının isimleri ve varsa mesleklerinin yazılmasıyla oluşturulmuştur. Her bir köy kaydının akabinde “reâya-yı bedel-i mütekaîdîn” şeklinde ayrı bir başlık yer almaktadır. Fakat köylerdeki haneler içinde de “mütekaîd”lerin olduğu dikkatlerden

kaçmamaktadır. Yekûn kısmında söz konusu köye ait reâya nerefân, mütekaîd neferân, askerî neferân, imam, müezzin, amelmande, taşçı, tekkenişin vb. sayıları yer almaktadır. Bu bölümde köylerdeki avârizhane kayıtlarından olup mütekaîd yazılanların ayrıca belirtilmediği anlaşılmaktadır. Yani bir bakıma onlar, vergiye tabi görülmektedir. Dolayısıyla burada sadece “reâya-yı bedel-i mütekîdîn” başlığı altında yer alan kişiler belirtilmişlerdir. Yekûn kısmında reâya ve mütekaîdîn ile askerî neferân, imam, müezzin, tekkenişin, amelmande ve meslek erbabı olanlar, ayrı ayrı gösterilmiştir (KKd. 2816).

1704-1705 yılı mufassal avâriz defterinin Seyyid Gazi'deki nüfus ve iskân bakımından yedi önemli özelliğinin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, dönem itibariyle mevcut olan iskân birimlerine ait bilgiler barındırmasıdır. Nitekim defterdeki pek çok köy kaydının üzerine derkenar düşüldüğü anlaşılmaktadır. Bu derkenarlar, söz konusu köyün hâlihazırda veya kırk ila yüz yıllık süredeki geçmişine ışık tutacak mahiyette malumatı içermektedir. Bu hususta ilk olarak Seyyid Gazi'nin bazı köylerinin eskiden, kadimden olduğu üzere piyade hanelerinin Karahisar-ı Sahib sancağı dâhilinde yazılması ve bu durumun yol açtığı bir dizi olumsuzluğa temas edilebilir. Nitekim vergi tahsiline gelen memurların bu şekilde köylerin harap olmalarına bakmaksızın, meskûn reâyadan zorla vergi tahsil ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Yusuf Halife, tahrir esnasında reâyanın bu konudaki sitemini defterine kaydetmiş olmalıdır. Bu sayede Aşağı Söğüd köyünün “harab”, “harabe” olduğu ve kadimden beri piyade hanelerinin Karahisar-ı Sahip sancağı ile kaydedildiği anlaşılmaktadır. Dokuz reâya, iki mütekaîd ve bir sipahi kaydının bulunduğu köyün harabe olmasına rağmen piyade hanelerin köy reâyasından zorla vergi tahsil ettikleri görülmektedir. Aynı durum, Kara Ağaç ve Onbay köyleri için de geçerlidir. Bu köylerin de piyade hanelerinin Karahisar-ı Sahib sancağı ile birlikte geçtiği ve harabe olmasına rağmen reâyadan cebren vergi tahsil ettikleri anlaşılmaktadır (KKd. 2816, s. 2, 4; KKd. 2567, s. 122, 123). Ilıca köyünün de “piyade hanesi yurdu harab” şeklinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Vergi memurları, bu köy reâyasından da zorla vergi tahsil etmişlerdir. Bu köyde yaşayan “Kalender bin Hasan” belki de söz konusu zorlamadan dolayı terk-i diyâr etmiştir (KKd. 2816, s. 4).

İkincisi, Seyyid Gazi köylerinin harap olma sebepleri ve şenâbâd, şenlendirilmesi hususuna dair teferruatı barındırmasıdır. Bu mahiyetteki bilgilere göre Alın Viran köyü, 30-40 yıldan beri harap vaziyettedir. Defterin kayıt tarihi olan 1704-1705 yılı esas alındığında köyün tarihinin yaklaşık olarak 1660'lı yıllara kadar geriye gittiği söylenebilir. 1660 yılı öncesindeki durumu hakkında bilgimiz olmasa da avâriz kaydından hareketle Alın Viran köyü hakkında iki önemli bilgiye erişebilmekteyiz. Bunlardan ilki, köyün kuruluş tarihinin 1660'lı yıllardan önceye dayandırılabilirliği. 1575-76 yılı defterinde kaydının olmayışı, köyün bu tarih ile 1660'lı yıllar arasındaki bir dönemde kurulmuş olabileceğini işaret etmektedir. Diğerleri ise köyün 1660'lı yıllardan itibaren harap olduğu hususudur.

Avâriz defterinde kayıtlı “Ali bin Hasan ve Hasan bin Mehmed” köyün bu durumuna son vererek şenlendirmeyi taahhüt etmişlerdir (KKd. 2816, s. 4). Mufassal-icmâl defterinde ise bu köyün de 20 Zilkade 1141 (M. 17 Haziran 1729) tarihinde derbend halini aldığı görülmektedir (KKd. 2567, s. 123). Karaca Köy için benzer mahiyette taahhüdü “Süleyman bin Abdullah, Mustafa bin Bayram ve Mehmed bin Bayram” vermişlerdir. Kasımlu/Kasımlar ve Baş Kara Ağaç köyleri için durum yukarıda sırladığımız iki köyden farklıdır. Bu iki köy üzerinde avâriz sayımının yapıldığı dönemde herhangi bir hane kaydı yer almamaktadır. Kasımlu/Kasımlar köyü 50-60 seneden beri harap vaziyettedir (KKd. 2816, s. 5; KKd. 2567, s. 123). Köyde bir çiftlik araziye malik olan “Osman bin Abdülkerim” köyü mamur edeceğini, şenlendireceğini taahhüt etmiştir. Benzer durum, Baş Kara Ağaç köyü için de geçerlidir. Bu köyün de avârizhanesi bulunmamaktadır. Fakat bir çiftlik sahibi olan “Şeyh Seyyid Abdi ma'a Ebubekir” rub' avârizhanesi oluşturabilmişlerdir. Bu kişiler, harap olan ve üzerinde “eser-i binadan eser olmayan” köyü şenâbâdân edeceklerini belirtmişlerdir (KKd. 2816, s. 5; KKd. 2567, s. 124). Bu minvaldeki bir başka örnek ise Belen Furkan köyüdür. Köyde 3 çiftlik araziye malik olan “Mevlûd bin Hüseyin” yarım avârizhane oluşturabilecek mahiyette bir kudrete erişmiş ve harap olan köyü şenâbâd edeceğine dair taahhüt vermiştir (KKd. 2816, s. 5). Son olarak Emir/Ümid Paşa köyünde “Mustafa bin Cafer, Ahmed bin Davud, Kayırlı Mustafa” isimli kişiler, harap olan köylerini şenâbâd edeceklerine dair taahhüt vermişlerdir (KKd. 2816, s. 5; KKd. 2567, s. 124).

Üçüncüsü, Seyyid Gazi'deki “Tekkenişîn” taahhüdüne bağlı köyleri görünür kılmasıdır. Bu köyler de yukarıda belirtilen köylerdeki gibi harap vaziyettedir. Fakat buradaki köyleri diğerlerinden farklı kılan özellik, avârizhanelerinin ilkini oluşturan “tekkenişîn”lerin köyleri mamur edeceklerini taahhüt etmesidir. Yurd/Bodur köyünde “Satılmış bin Mehmed” tekkenişîn olup beraberindeki “Hamza bin Nurullah” ile harap köyü şenlendireceklerine dair taahhüt vermişlerdir. Tonralar/Tokralar köyünde de “Ahmed bin Aslan” tekkenişîn olup “Mehmed bin Şaban” ve “Ali bin Hasan” ile birlikte harap olan köylerini şenlendireceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır (KKd. 2816, s. 5; KKd. 2567, s. 124). Bu minvalde dikkat çeken köylerden biri de Gök Peyi/Beyli Köyüdür. Bu köyün mufassal-icmâl avâriz defterinde yer almadığını burada ifade etmek gerekmektedir. Mufassal avâriz defterine göre ise “Ali bin Veli” ve “Veli bin Mehmed” şeklindeki iki nefer, “berât-ı padişahî” ile tekkenişîn vazifesini ifa etmektedirler. Gök Peyi/Beyli köyündeki türbe, 1704-1705 yılındaki tek dikili bina konumundadır. Köyün tamamı harabe durumundadır. Dolayısıyla bahsi geçen tekkenişînlerin avâriz kaydından önce mi köye yerleştikleri yani kadîm mütemekin oldukları veya sonradan havzasında bulunan türbe nedeniyle mi gelip yerleştikleri sorusu ortaya çıkmaktadır. Ancak hem padişah beratına malik olmaları ve hem de köy dâhilinde bir türbenin bulunması, tekkenişînlerin tüm yaşanmışlıklara rağmen cedlerine olan bağlılık nedeniyle terk-i diyâr etmemiş

olabileceklerini akıllara getirmektedir. Bu hususta son olarak Dede Evren Baba köyündeki “Cafer bin Mustafa”ya değinilebilir. Köyde tekkenişin olan bu kişi, beraberindeki “Ali bin Hasan, Veli bin Hasan ve Ömer bin Bali” ile aynı zamanda bir vakıf köyü olan Ümran Baba köyünü diri tutmaya gayret göstereceklerini belirtmişlerdir (KKd. 2816, s. 5).

Dördüncüsü, Seyyid Gazi’ye ait vakıf ve vakıf köylerine ait bilgiler barındırmasıdır. XIII.-XV. yüzyılda bölgedeki iskânın şeklini ve oluşumunu “Seyyid Battal Gazi türbe, külliyesi, Ümmühan Hatun türbe, medresesi, Kadıncık Ana, Kesikbaş, Mihaloğlu, Çoban Baba, Himmet (Kümbet) Baba, Yılkıran, Melek Gazi” türbeleri şeklinde sıralanabilecek olan yapılar ortaya koymaktadır. Bu dervişlerin Köprülü’nün ifade ettiği üzere özellikle göçebe unsurun ruhî ve itikâdî dünyasına tazyik ettikleri malûmdur (Köprülü, 1999, s. 100). Babaî isyanında Selçukluların takibinden kurtulmak isteyen pek çok dervişin Batıya Germiyanlı ve Saruhanoğulları hudutlarına gelmiş olmaları muhtemeldir. Bu nedenle “Abdal Hakkı, Abdal Mecnun, Abdal Yakub, Abdal Mehmed” gibi dervişleri ile Şeyh Şüca’nın irtibatları olma olasılığı yüksektir (Ocak, 1992b, s. 98). Tarihsel olarak XIII. yüzyıla kadar geriye giden bu dervişler hakkında Seyyid Gazi’ye ait tahrir defterleri fazlaca bilgi içermez. Sadece Sultan Şüca’ ile ilgili olarak H.937 (M. 1530-31) yılı atik defterinde “Mahalle-i Katibler” reâyasının sonunda “Şeyh Şüca’ Sultan, bâ-berât-ı hümayûn” şeklinde bir kayda rastlanılmıştır. Buradaki “Şeyh Şüca’ Sultan” tekke-zaviye kurucusu olan eren, baba, derviş midir? H. 921/M. 1515 yılında adına “Bali Beyoğlu Kasım Bey” tarafından türbe yapılmasından hareketle “Şeyh Şüca’ Sultan” adına bir haneden zaviyedeki görevliler için düşülmüş bir not olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim mahallede 6 hüddâm-ı zaviye ve 1 hatip kaydı bulunmaktadır (MADd. 27, s. 45). 1704-1705 yılı avâriz defterinde ilk olarak Karkın, Virancık, Arap Viranı ve Mümin köylerinin Seyyid Gazi evkâfî köylerinden oldukları, bu nedenle tüm avâriz ve diğer başkaca vergilerden muaf kılındıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Hazret-i Yiğit Gazi, Üryan Baba ve Şüca’ Baba ile Deveci Baba köylerinin de kadimden Seyyid Gazi vakfî köylerinden oldukları için avâriz ile diğer vergilerden muaf kılındıkları görülmektedir. Eskişehir ahalisinin padişah fermanı üzerine Seyyid Gazi âşıkları için üç bargir besleyecek kudrette H. 25 Zilhicce 1050 (M. 2 Nisan 1641) tarihinde bir menzil oluşturdukları görülmektedir. Bardakçı köyünün ise avâriz defterinin kaydedildiği yıldan çok sonraları, Seyyid Gazi vakfî için H. 29 Zilhicce 1150 (M. 19 Nisan 1738) tarihinde menzil tayin edildiği anlaşılmaktadır (KKd. 2816, s. 9). Defterdeki bilgiler dahilinde özellikle “Üryan Baba” ve “Şucâ” köyleri üzerinde durulabilir. Üryan Baba köyünde tekkenişin olan “Derviş Osman” ve “oğlu Aslan” başta olmak üzere mütekaîd, amelmande ve imam olan diğer dört hane de avâriz ve örfî vergiden fermanı ile muaf kılınmışlardır. Karye-i Şüca’ ise “selâtin-i maziden yedlerinde suret-i defter ile muâfnâmeleri” olduğundan avârizdan muaf sayılmışlardır. Köydeki tekkenişinler “Derviş Ahmed” ile “İbrahim bin Bayram, Kurban bin Bayram, Ali

bin Cafer, Murad bin Mehmed ve Abdullah bin Yusuf' vergiden muaf sayılmışlardır (KKd. 2816, s. 6). Diğer taraftan Seyyid Gazi'deki Bardakçı köyü reâyası da tahrir heyetine vergiden "mu'af" olduklarına dair izahta bulunmuşlarsa da delil istenildiğinde ellerinde herhangi bir senet ellerinde olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla sarih ve sahih bir belge ibraz edemediklerinden iddiaları göz önüne alınmamıştır (KKd. 2816, s. 6). Ancak sonraları Kuş/Guş olarak da bilinen Bardakçı köyünün bu hususta dikkate alındığı görülmektedir. Hatta arazisinin oldukça tehlikeli ve sarp, "mahûf ve muhatara" olduğu ve bu nedenle köy reâyasının derbendi koruyamadıkları, yaklaşık bir saatlik mesafede bulunan Kara İsalu köyü reâyasının da avâız ve diğer vergilerden muaf tutularak derbentçi yazılmasının istendiği anlaşılmaktadır (KKd. 2567, s. 125).

Beşincisi, askerî sınıfa mensup bazı kişilerin ön planda oldukları şenlendirme taahhütlerine dair bilgiler içermesidir. Sarıca İlyas köyündeki "Süleyman bin Bayram" kethüda yeri olarak kaydedilmiş ve beraberindeki "Mehmed bin Mustafa" ile harap olan köylerini mamur edeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır (KKd. 2816, s. 5). Ak İn köyü ise esasında piyade defterine kaydedilmiştir. Fakat köyün reâya, piyade ve mütekaîd reâyası perakende ve perişan durumda olduklarından "kendi yerlerini ziraat etmek" üzere avâız defterine kaydedilmiştir. Bu köy, Seyyid Gazi özelinde Osmanlı askerî nizamında bir köyün kopuş hikâyesini de özetlemektedir. Nitekim piyadegân olan ve bu nedenle piyade defterine kaydedilmiş olmalarına rağmen ahâlisi perişan ve perakende olup dağıldığından imparatorluk idaresi, reâyayı yerli yerinde tutmak için askerî nizamdan kopararak köydeki 5 haneye arazi vermiştir (KKd. 2816, s. 5). Kara Ali ma'a Güvendük köyünde de benzer durum söz konusudur. Yaklaşık 60 senedir harap durumda olan köyün sipahisi, köy reâyasını geri getireceğini ve köyü yeniden şenlendireceğini taahhüt etmiştir. Bu bağlamda defterde "erbâb-ı tımar" olarak kayıtlı "Koç Bey bin Süleyman"ın köyün sipahisi olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca kayıtlı dört avâızhanesi de onun getireceğini söylediği köy reâyası olmalıdır (KKd. 2816, s. 5; KKd. 2567, s. 124). Bu örnek, XVIII. yüzyılda tımar erbabının askerî hüviyetini kaybederek değişen yeni şartlar bağlamında kendisine yer ve konum tesis etmenin derdinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hususta son olarak Seyyid Gazi köylerindeki bazı sipahî ve bağlı buldukları bölüklere ait bilgilerin de defterde yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Bu minvalde Kara Ova köyündeki "Osman bin Sefer, sipah, bölük 60" ile Çukur Ağıl köyünden "Ali bin Halil, sipah, bölük 184" ve "İbrahim bin Yusuf, sipah, bölük 91" şeklinde üç kayda tesadüf edilmiştir (KKd. 2816, s. 3, 4).

Altıncısı, Seyyid Gazi havalisinde oldukça uzun yıllar harap olan ve arazileri etraf köy reâyası veya bazı kimselerce ziraat edilen köylere dair malumat içermesidir. Bu husustaki ilk örnek, Kara Ağıl köyüdür. Yaklaşık 40 seneden beri harap olan köy arazisinin Aşağı Söğüd köyü halkı tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Buralardaki toprakları işletenlerden avâızhaneler teşekkül ettirilmiştir. Diğer

örnek ise Keskiye/Kesengiç köyüdür. Harap olan bu köyün arazisini ise Seyyid Gazi menzildilerinden Derviş Osman işletmektedir. Derviş Osman köyde mutasarrıf olduğu arazi karşılığında bir rub' avârızhanesi vergi verecektir (KKd. 2816, s. 6).

Yedincisi, Seyyid Gazi nefis/merkezine ait bilgileri kapsıyor olmasıdır. Kazaya ait avârız kayıtlarının bitişinin mi yoksa vakıf köylerinde reâyanın durumuna dair malumatın habercisi mi olduğunu tam olarak anlayamadığımız Seyyid Gazi kadısı Mustafa Sun'ullah mührünü takiben kazanın değişik bölgelerinden merkeze gelerek iskân olmuş reâya ve köylerine ait bilgiler yer almaktadır. Bu kişiler, kaza reâyası dâhilinde olmakla birlikte Seyyid Gazi evkâfı reâyası değillerdir (KKd. 2816, s. 8). Toplam 21 nefer olduğunu gördüğümüz bu perakende grubun 3,5 yıllık bir süre dâhilinde tam olarak bilinmeyen bir nedenle civar köylerden Seyyid Gazi merkezine yöneldikleri anlaşılmaktadır. Oldukça yakın tarihte çevreden merkeze doğru gerçekleşen bu tür hareketliliği, Seyyid Gazi evkâfı haneleri reâyasına dâhil olmak ve bu itibarla kimi vergilerden muaf tutulmak noktasındaki arayışlarının tetiklediği düşünülebilir. Ayvalı ve Kesengiç köylerinden 3'er, Emir Paşa, Kara Ova ve Yiğit Gazi köylerinden 2'şer ve Kırka, Kemah, Kara İsalu, Eğri Oba, Ak İn ile Peyker köylerinden de 1'er olmak üzere toplam 21 nefer kaydı defterde yer almaktadır. Kaza sınırları dâhilindeki köylerden gelen bu kişiler haricinde kazaya bağlı olmayan diğer bölgelerden de gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişilerin deftere her ne kadar adları ve baba adları yazılmış ise kaza ve köyleri yazılmadığından tam olarak nerelerden gelmiş oldukları anlaşılamamıştır (KKd. 2816, s. 8; KKd. 2567, s. 127). Bu durumda Seyyid Gazi merkezine yönelik 21'i kazaya bağlı köylerden 18'i ise civar diğer kazalardan gelerek yerleşmiş toplam 39 reâya kaydının defterde yer aldığını söyleyebiliriz. Özellikle Seyyid Gazi civarındaki köylerden gelen reâyanın tekrar yerlerine gönderilmesi ve kadim yurtlarındaki avârızhanelerine dâhil edilmesinin uygun görüldüğünü bu reâyaya ait defterin sonunda mükerreren tutulmuş kayıttan anlayabilmekteyiz (KKd. 2816, s. 9).


Tahrir kayıtlarının aksine 1704-1705 yılı avârız defterinde bölgenin iskânında önemli bir etkiye sahip olan Seyyid Gazi tekke-zaviyesinden başka "Sultan Şüca" ve "Üryan Baba" gibi iki önemli tekke-zaviye, 1704-1705 yılı defterinde ortaya çıkmıştır. Üryan Baba'nın tam olarak ne zaman ve nereden geldiği bilinmese de isminden dolayı bir Kalenderî, Haydarî dervişi olduğu düşünülmektedir (Ocak, 1992b, s. 22; Uludağ, 1999, s. 366). Onun II. Murad döneminde yaşayan önemli Kalenderî dervişlerinden olduğu söylenebilir (Say, 2006, s. 125). Gerek Üryan Baba gerekse de Sultan Şüca' dervişleri "...ey hâce, biz diyâr-ı Rûm'dan geliriz. Seyyid Gazi Hak katında geçer nâzi ânın ocağındanuz. Şüdde ve seccâde ve kudûm ve cerâğ ile Rûm Abdallarıyuz. Cism-i pür-i dağ ile Otman Baba köçekleriyüz. Bir Şucaî Çomağ ile Seydî Gazi yetimleriyüz...", şeklinde Seyyid Gazi'ye bağlı olduklarını ifade etmişlerdir



(Ocak, 1992, ss. 112-116). Üryan Baba zaviyesinin XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez-taşra ve dinî, tasavvufî zümrelere yönelik politikalarının sonucu olan ve oldukça maliyetli zaviye, türbe, tekke inşalarının sonucunda vücuda geldiği söylenebilir (Altınsapan, Say ve Gerengi, 2012, s. 24). Bu politikaların muhtevasını tam olarak bilemesek de kimi Kalenderî ve Haydarî dervişlerinin zamanla Bektaşiliğe geçmiş olabilecekları düşünülebilir. Nitekim 1580 yılında Sünnî itikadı kabul edenler dışında Seyyid Gazi tekke-zaviyedeki dervişler ile reâya Kütahya kalesinde hapse mahkûm edilmiş ve bölgedeki zaviyeler, medreseye dönüştürülmüştür. Böylece bölgedeki Kalenderî, Haydarî tazyiki yerini yavaş yavaş Bektaşiliğe bırakmıştır (Öz, 2000, s. 197).

### **4.3. 1704-1705 Tarihli Mufassal-İcmâl Defteri (KKd.2567)**

Seyyid Gazi'ye ait mufassal-icmâl türündeki defterin Divan-ı Hümayun kâtiplerinden Süleyman Efendi<sup>4</sup> tarafından 12 (?) Şaban 1032 (M. 11 Haziran 1623) tarihinde hazırlandığı görülmektedir. Ancak defterde “Kazâ-i Seydi Gazi der-livâ-i Sultan Önü, ‘an-hanehâ-i avâriz-ı kurâ-i mezkûre tabî-i kazâ-i mezbûre, ber-muceb-i tahrîr-i cedîd Yusuf Halife-i mevkûfat el-vâki fî sene 1116 bermuceb-i defter-i hazine-i amire gayr-ı ez kurâ-yı evkâf-ı Seydi Gazi” şeklinde Seyyid Gazi bölgesi avârizinin hazırlayıcısına ve tarihine dair bilgi yer almaktadır (KKd. 2567, s. 122). Bu durumda KKd.2567 numaralı defterin Sultanönü livâsı kazalarının değişik tarihlerde tutulmuş avâriz kayıtlarını ihtiva eden mufassal-icmâl türü bir defter olduğu düşünülebilir. Nitekim defterde Seyyid Gazi kazasının köylerindeki reâya, mütekaîd ve askerî başlıkları altında nefer ve hane sayıları şeklinde yer almaktadır. Defterdeki kayıtların KKd.2816 numaralı mufassal avâriz defteriyle benzerliği oldukça yüksektir (KKd. 2816, s. 2). Karyelerin defterdeki dizilişleri, hane, nefer sayıları ve hatta üzerlerindeki derkenârlara kadar pek çok bilginin her iki defterde hemen hemen aynı olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Mufassaldan icmâl avârizlerin hazırlandığı gerçeği dâhilinde maliye memurlarının kuvvetle muhtemel önceden hazırlanmış KKd.2816 numaralı mufassal defteri kullanarak kazada meydana gelen değişiklikleri bütüncül bir şekilde görüp anlayabilmek için KKd.2567 numaralı mufassal-icmâl defterini oluşturdıkları söylenebilir. Bundan dolayı her kaydında derkenârları vardır (KKd. 2567, s. 122-129).

<sup>4</sup>  KKd.2567, s.2

**Tablo 3.** Mufassal-İcmâl Avârız defterine göre Seyyid Gazi köyleri (KKd. 2567)

Sıra	Sayfa	Köy, Arazi adı	Reâya				Reâya	Asker	Tekkenişin
			Neferân	Hane	Nisf	Rub'	Neferân	Neferân	
1	122	Ayvalı maa Tahtalı	14	3,5			2	9	
2		Aşağı Söğüd	9	2		1	2	1	
3		Yukarı Söğüd	6	1,5			2	1	
4		Kara Ağaç	6	1,5			2		
5		Yenice	6	1,5			1	1	
6		Çörez/Huri	3		1	1	1	1	
7		Kırka	1			1	1	2	
8		Baldıran/Yabıldak	6	1,5			2		
9	123	Kara Ören	10	2,5			3	1	
10		Onpay/Onbay	15	3,5		1	2	2	
11		Orta Oba	11	2,5		1	3	2	
12		Kara İsalı	5	1		1	2	3	
13		Eskice/İlica	3		1	1	1	3	
14		Sincar/Sancar	6	1,5			1	2	
15		Çukur Ağıl	4	1				2	
16		Alın Viran	2		1	1			
17		Karaca Köy	3		1	1	1		
18		Kasımlu			1				
19	124	Baş Kara Ağaç <sup>5</sup>				1			
20		Bodur/Tura	1		1				1
21		Tonralar/Tokralar	2		1	1	1		
22		Sarıca İlyas	1			1		1	
23		Emir Paşa	3		1	1			
24		Belen Furkan <sup>6</sup>					1		
25		Ak İn	5	1,5			2	1	
26		Kara Ali maa Güvendük	4	0,5				1	
27	125	Kontoru/Kontozu /Kuntuzlu	5	1,5		1		2	
28		Dede Ümran Baba	3		1	1	1		

<sup>5</sup> Şeyh Seyid Abdi maa Ebubekir.<sup>6</sup> Mevlüd bin Hüseyin.

29	Bardakçı	16	4			2	3	
30	Urya Baba vakf-ı Uryan Baba					4	4	
31	Arazi-i Kara Ağıl <sup>7</sup>	1						
32	Arazi-i Kesengiç <sup>8</sup>							
33	Nefs-i Seydi Gazi	21	5		1			
<b>Toplam</b>		<b>172</b>	<b>36</b>	<b>9</b>	<b>16</b>	<b>37</b>	<b>42</b>	<b>1</b>

Mufassal-icmâl defterinde Seyyid Gazi'nin nefis, köyleri, arazileri ve çiftlikleri dâhilinde toplam 33 iskân mahalli kaydı bulunmaktadır. Hem mufassal hem de mufassal-icmâl defterinde XVI. yüzyıldaki Seyyid Gazi mahalle ve cemaat izlerine tesadüf edilmemektedir. “Şeyh Seyid Abdi maa Ebubekir” ve “Mevlûd bin Hüseyin” adlarına iki çiftlik kaydı tespit edilmiştir. Bu çiftlik sahiplerinin reâyadan mı yoksa askerî taifeden mi olduklarına dair herhangi bir bilgi, defterde yer almamaktadır. Ayrıca Kara Ağıl arazisinin Aşağı Söğüd ve Keşengiç/Kesengiç arazisinin ise Seyyid Gazi'de menzilci olarak görev yapan Derviş Osman tarafından tasarruf edildikleri anlaşılmaktadır. Kayıtların sonunda köy, arazi ve çiftliklerdeki hane, reâya nefer, reâya mütekaîd sayısını gösteren özet tablo esas alındığında kazanın 47 tam ve 1 rub' avârızhanesi, 171 neferi ile 38 mütekaîd neferi bulunduğu söylenebilir (KKd. 2567, s. 128). Bu tabloda askerî taîfeye mensup olanların yer almaması düşündürücüdür. Buradaki veriler, defterde yer alan ve köy, arazi ve çiftliklere ait bilgilerden elde edilenler ile kıyaslandığında ufak farklılıkların olduğu görülmektedir. Defterin Seyyid Gazi'ye ait olan bölümünde yapılan tetkik neticesinde elde edilen nefer sayısı, 172'dir. 36 tam, 9 nisf ve 16 rub' avârızhanesinin yanında 37 mütekaîd, 42 askerî taife ve 1 tekkenişin kaydına erişilmiştir. Nisf ve rub' hanelerin birleştirilmesiyle kazadaki hane sayısı, itibarî olarak 42 olacaktır. Bu durumda elde edilen sayı, özet kısmında yer alan hane sayısından yaklaşık beş hane daha düşük olacaktır. Bu farklılığın nedeninin defterdeki “amed” kayıtları olduğu düşünülmektedir. Genelde 8 Receb 1117 (M.26 Ekim 1705) tarihinde Aşağı Söğüd, Yenice, Kırka, Kara Ova, Kara İsalu, Emir Paşa, Ak İn, Kesengiç/Keşengiç köylerinde kaza kadısı Abdülkerim Efendinin kaleminden kaydedilmiş “amed” kayıtları yer almaktadır. Bu köylerin önceleri kendi reâyası ve bunlardan elde edilmiş hane, nefer, mütekaîd ve askerî nefer sayıları yazılmıştır. Akabinde ise “amed-i an-sakinân-ı kasaba-i Seydi Gazi, ‘an-reâya-i karye-i mezbûr” şeklinde köy kaydının üst, altına kadı Abdülkerim'in kaydettiği “amed” hane, nefer ve askerî nefer sayıları yazılmıştır. Nitekim bu cetvelde amed reâya başlığı yer almamaktadır. Diğer taraftan da defterin sonunda “kadîm karyelerine iskân olunub isimleriyle defter olunan reâyadır” başlığı dâhilinde 8 Receb 1117 (M.26 Ekim 1705)

<sup>7</sup> 'an mutasarrıfân-ı karye-i Aşağı Söğüd.

<sup>8</sup> Mutasarrıf-ı Derviş Osman menzilci-i Seyyid Gazi.

tarihinde Seyyid Gazi kadısı Abdülkerim marifetiyle kaydedilmiş kişiler yer almaktadır. Kara Viran'da 3, Ak İn, Yenice ve Aşağı Söğüd'te 1, Çeşkinçi/Çeşkeniç'te 9, Kara İsalı, Hırka ve Ümid Paşa'da 2'şer reâyâ olmak üzere toplam 21 kişi kaydedilmiştir (KKd. 2567, s. 127). Bu verilerin de yukarıdaki mufassal defterdekiler ile aynı olduğu görülmektedir.

### 5. Tahrirden Avârıza Seyyid Gazi'nin İskân Mahalleri

Tablo 4, 1530 yılı mufassal-icmâl tahrir defteri ile 1704-1705 yılı avârız defteri temel alınarak Seyyid Gazi'nin tespit edilmiş köy, mahalle, mezra ve arazilerini içermektedir. Tablo tetkik edildiğinde Seyyid Gazi'de 1530 yılında nefis, 13 köy, 7 mahalle ve 2 mezra<sup>9</sup>; 1704-1705 yılında ise merkez, 28 köy ve 2 arazi türünden kaydedilmiş iskân mahallinin var olduğu anlaşılmaktadır.

**Tablo 4.** Tahrirden Avârıza Seyyid Gazi İskân Birimleri

Sıra	1530 Tahriri		1704-5 Avârızı	
	Adı	Türü	Adı	Türü
1	Nefs-i Seyyid Gazi	Nfs	Nefs-i Seyyid Gazi	Nfs
2	Çukur Ağıl	Ky	Çukur Ağıl	Ky
3	Bay Temur	Ky	Ayvalı maa Tahtalı	Ky
4	Sancar	Ky	Sancar	Ky
5	Elek Hacı	Ky	Aşağı Söğüd	Ky
6	Üç Küni/Kuyu	Ky	Yukarı Söğüd	Ky
7	Arap Viranı	Ky	Karaağaç	Ky
8	Değiş	Ky	Huri/Çörtüz/Çörez	Ky
9	Karkın	Ky	Kırka	Ky
10	Kozlu Viran	Ky	Kara Ova/Ören	Ky
11	Mümin	Ky	Orta Oba	Ky
12	Virancık	Ky	Kara İsalı	Ky
13	Yollu	Ky	Ilıca	Ky
14	Aşağı Viran	Ky	Alın Viran	Ky
15	Kalkan	Mh	Karaca	Ky
16	Yenice	Mh	Kasımlu/Kasımlar	Ky
17	Karapınar	Mh	Bodur/Tura	Ky
18	Özbey	Mh	Tonralar/Tokralar	Ky
19	Yeltik/Peltik	Mh	Sarıca İlyas	Ky
20	Sultan Delice	Mh	Emir/Ümid Paşa	Ky
21	Hatibler/Katibler	Mh	Belen Furkan	Ky
22	Çalica Öyüğü	Mz	Gök Peyi/Beyi	Ky
23	İlyan Viran	Mz	Ak İn	Ky
24			Kara Ali maa Güvendik	Ky

<sup>9</sup> Devlet arşivlerinin hazırlamış olduğu 1530 yılı 438 numaralı muhasebe-i livai-i Sultanönü Seyyid Gazi kayıtlarının yer aldığı 142 ve 237 numaralı sayfalarda yer almamasına rağmen 98. sayfada bulunan bazı köyler tespit edilmiştir. Bu durum, söz konusu çalışmanın farklı kaynaklar kullanılarak elde edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma genelinde olduğu üzere incelediğimiz kaynaklara bağlı kalındığından sadece ilgili defterde var olan iskân mahalleri dikkate alınmıştır.

25			Konturu/Kuntuzu	Ky
26			Evren Baba	Ky
27			Bardakçı	Ky
28			Üryan Baba	Ky
29			Şüca'	Ky
30			Kara Ağıl	Arz
31			Keskice/Kesengiç	Arz

Kuzeyindeki Sarı Su ve Porsuk Çayına kaynaklık eden yükselteleri takiben Seydi ve Bardakçı Çayları ile adeta bu çayların ikiye böldüğü hafif yükselti, XVI. yüzyılda Seyyid Gazi'nin yerleşim düzenini şekillendiren sahadır. Bu nedenle Çukur Ağıl, Arap Viranı, Sancar, Ak İn ve Bardakçı gibi köyler, bu bölgelerde yer almaktadır. Ayrıca Eskişehir ve İnönü ovalarından Kütahya istikametinde Türkmen Dağı ve Yazılı Kaya Yaylası'na doğru giderek yükselen hafif yükselti de yer yer kimi köyleri barındırmaktaydı. Mümin, Değiş, Yenice ve Virancık köyleri, vadiler ile geçiş güzergâhlarında yer alan iskân mahalleri türündeydi. Seydi ve Bardakçı Çaylarının güneyinde ise yükseltiden kaynaklı olsa gerek daha az köy yer almaktaydı (438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu, 1993, s. 98.). Nihayet Seyyid Gazi'yi merkeze alarak dallanıp budaklanan "Kalkan, Yenice, Kara Pınar, Özbey, Yeltik/Peltik, Sultan Deresi ve Hatipler/Katibler" gibi mahalleden oluşmuş köyler belirtilebilir. Bu köyler şüphesiz düz ve açık alanlarda bulunmalarından dolayı Celâlî olaylarının sebep olduğu yıkımlardan daha fazla etkilenmişlerdir. Seyyid Gazi mahallelerinin 1704-1705 avârızında yer almayışının en temel nedenlerinden biri, bu durum olmalıydı. Diğer taraftan "Bay Timur, Elek Hacı, Üç Kuyu, Değiş, Mümin, Virancık, Yollu, Aşağı Viran" köylerinin de avârız defterinde yer almayışlarının nedenleri arasında Celâlî tahribatı sayılabilir. Bu köy ve mahallelerin mevcut haritalar vesilesiyle tespit edilen konumları da bu yaklaşımı doğrulayacak mahiyettedir (HRT.h. 556; HRT.h. 2335, Tunçdilek, 1953-54, s. 189-208; Eskişehir Erkan-ı Harbiye-i Umumiye 1337; Hrt. 1033; Hrt. 1034; Hrt. 1035; Hrt. Gec. 92; Hrt. Gec. 145). İki yamaç yükselti arasında seyreden Seyyid Gazi, Eskişehir, Afyon ve Kütahya, güzergâhları aynı zamanda doğal olarak Celâlî eşkiyasının yol aldığı istikametti. Haliyle bu istikametteki köylerin isyanlardan etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur (A.DVNS.MHM.d. 14/152, s. 111). Ancak Arap Viranı, Bardakçı, Sancar, Çukur Ağıl, Değiş, Kırka, Ilıca ve Söğüd köyleri, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla yaşanan her şeye rağmen ayakta kalmış köyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu köylerin Seyyid Gazi'ye nazır yükselen dağ etekleri ve yamaçlar ile geçiş güzergâhları ve suyun bol olduğu bölgelerde yer aldıkları belirtilebilir. Söğüd köyünün zamanla artan nüfusundan dolayı aşağı ve yukarı şeklinde ikiye ayrılmasının en önemli nedenlerinden biri, Seyyid Gazi'ye olan konumu olmalıydı. Diğer taraftan Yollu, Karkın, Güllü Saray, Aşağı Viran köylerinin izleri, XVII. yüzyıldan sonra takip edilememiştir. "Mümin Çiftliği ve Değiş/Diğış Divanı" örnekleri, söz konusu iki köyün giderek küçüldüklerinin işareti olabilir (HRT.h. 2335). Ezcümle Seyyid Gazi iskân birimlerinin tamamı hakkında sarih

bilgilerimiz olmasa da Celalî eşkıyasından etkilendikleri, bazı iskân birimlerinin buna bağlı olarak bir daha şenlenmemek üzere kayboldukları, bir kısmının ise tüm olumsuzluklara rağmen ayakta kaldıkları söylenebilir.

1704-1705 yılı avâriz defterinden hareketle Seyyid Gazi'nin iskân örüntüsüne bakıldığında köylerin XVI. yüzyıl ova veya vadi, geçiş güzergâhlarında yoğunlaşan örüntüsünün aksine Türkmen Dağı eteklerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Eskişehir-Kütahya arasında doğal bir sınır olan bu dağ silsilesinin Seyyid Gazi'ye bakan yamaçlarında kurulan köylerin sayısı artmıştır. Adeta bir çanak gibi Seyyid Gazi'yi çevreleyen bu dağ silsilesi ile Seydi Çayı ve Bardakçı ve Ak İn Dereleri, XVIII. yüzyıl yerleşim örüntüsünü etkileyen en önemli etkenlerdendir. Bölgenin oldukça eski iskân mahallerinden biri olmasına rağmen avâriz kayıtlarında yer almayan “Kümbet” köyü başta olmak üzere Tonra (Gökçe Güney), Kara Ağaç (Hankaraağaç), Kara Ova/ören (Karaviran), Yapıldak, Kırka ve Ak İn köylerinin Seyyid Gazi'den oldukça uzakta Karatepe (1432 m.), Büyük Yatır Tepesi (1381 m.), Kara Kale (1380 m.) ve Kırac Tepesi (1363m.) şeklinde yüksek dağların çevrelediği sahanın yamaçları ile Afyonkarahisar, Eskişehir yolu güzergâhında kuruldukları görülmektedir.<sup>10</sup> Bu yol istikametinde “Çörez Boğazı” olarak okunabilecek olan bir mevki adı var ise de burasının 1704-1705 avâriz defterindeki “Huri/Çörüz” şeklinde okunan köy adı ile bir ilgisinin olup olmadığı anlaşılamamıştır (HRT.h. 2335-5). Ancak Kırka'ya yakın olması ve Celalî isyanları sonrasında yüksek bölgelerde kurulmuş köylere yakınlığı nedeniyle köyün bu havalide yer alma olasılığı yüksektir. Kuzey'de Türkmen Dağı (2200 m.) eteklerindeki Ilıca Deresi etrafında Ilıca köyünün yer aldığı düşünülmektedir. Bu köyün de zamanla genişleyerek Aşağı Ilıca (940 m.) ve Yukarı Ilıca (960 m.) şeklinde ikiye ayrıldığı anlaşılmaktadır (HRT.h. 2335; HRT.h. 556).

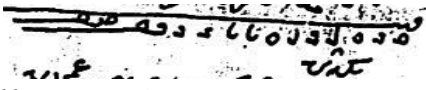
Avâriz kayıtları, “Sultan Şüca' ” ile “Üryan Baba” tekke-zaviyeleri bağlamında XVIII. yüzyıl Seyyid Gazi'nin iskân ve demografisine dair yeni bir pencere aralar. Biri kuzey doğudan, diğeri ise kuzey batıdan Seyyid Gazi'yi ortalarına alacak şekilde konumlanmıştır. Üryan Baba tekkesi Hacı Bektaş bayırının düzlüğe kavuştuğu mıntıkada, Sultan Şüca' ise Afyon-Eskişehir yolu güzergâhı üzerinde 1050 metre yükseltideki tepede yer almaktaydı (HRT.h. 2335). Anadolu'da Celalî isyanları sonrası dönemde eski normallere geçiş çabalarının süregittiği dönemde yörede meskûn olmuş konargöçer Türkmenlerin bu iki tekke-zaviyeyi şenlendirmiş olması muhtemeldir. Bunların XVI. yüzyıl kayıtlarında bir iskân birimi olarak yer almamalarına rağmen sonradan avâriz kayıtlarında ortaya çıkması, konargöçerlerin bölgeye olan ilgileri ve iskânlarının bir sonucu olarak görülebilir. Ayrıca bu mahiyette ele alınabilecek bir başka iskân birimi de “Dede Evran Baba”dır. Burası büyük ihtimalle Sultan Şüca' ve Üryan

<sup>10</sup> “Nişanyan Yeradları”,

<https://nisanyanmap.com/?y=&t=&ua=10&u=2&ll=39.30984089760983,%2030.53238514728997>.

Baba örneklerinde olduğu gibi konargöçer Türkmenlerce kurulmuş bir köydür.<sup>11</sup> Fakat tam olarak yerini saptayamadığımız bu köye ait bir bilgiye erişilememiş olması, burasının avârız sonrası dönemde kaybolduğunu akıllara getirmektedir. Dede Evren Baba köyünün Sultan Şüca' ve Üryan Baba gibi iskân kararlılığı göstermediği görülmektedir. Bu durumda bilinmeyen kimi nedenlerden dolayı Dede Evren Baba derviş ve reâyasının ya muhtemelen yakınlarında bulunan Sultan Şüca'a ve Üryan Baba tekke-zaviyelerine ya da başkaca bölgelere iskân için terk-i diyâr etmiş olabilecekleri düşünülebilir. Sultan Şüca', Üryan Baba ve Evran Baba tekke-zaviyeleri, Seyyid Gazi havalisinde XIX. yüzyıla kadar temelleri uzanan Kalenderî ve Haydarî derviş zümrelerinin XVIII. yüzyılda da var ve diri olduğunun işareti olabilir. Hatta bu durumun XX. yüzyıl başlarına kadar devam ettiği, yöredeki "Tahtalı Baba (1550 m.), Saru Baba (1650 m.), Arduçlu tekke (1650 m.), Efsin/Aksin Baba, Ahmed? Turan Baba (1450 m.) ve Herteman Baba (2050 m.)" şeklindeki yer adlarından anlaşılmaktadır (HRT.h. 2335-3, 5).

Seyyid Gazi'nin batı ve kuzeybatısı istikametinde Ayvalı, Yukarı Söğüd, Aşağı Söğüd ile güneybatısındaki Sancar ve Boyalı Dağı eteklerinde Sarıca İlyas köyleri yer almaktadır. Killik Tepesi eteklerindeki Aşağı Söğüd ve Gök Nebi köyleri arasında "Kara Ağıl Harabesi" isimli bir bölge yer almaktadır. Burası hiç şüphesiz 1704-1705 yılı avârızında köy olarak yer alan Kara Ağıl köyü yerleşkesiydi (HRT.h. 2335). Bu köylerden Ayvalı köyü avârız kaydında "Ayvalı maa Tahtalı" şeklinde yer almaktadır. Bu durumda yanında yöresinde Tahtalı isimli bir iskân mahallinin de olması beklenir. Ancak mevcut kaynaklar üzerinde yapılmış inceleme neticesinde Tahtalı isimli bir yer adına rastlanılmamıştır. Seyyid Gazi'nin doğusunda ise Çukur Ağıl, Bardakçı ile Keskiye/Kesengiç olarak bilinen Beykışla (Çengiç/Çecengiç) köyünün yer aldığı görülmektedir. Aslında Keskiye/Kesengiç olarak avârız kaydında yer alan bu köyün yerel halk söyleminde Çengiç şeklinde söylendiği ve zamanla bu adla kaydedildiği anlaşılmaktadır (Küçükaslan, 2009; Arı, 2021)<sup>12</sup>.

  
<sup>11</sup> Tekkenişin, KKd.2816, s. 5.

*Karye-i Dede Evren Baba, vakf-ı sahib-i*

<sup>12</sup> Bu köy ve Seyyid Gazi yöresindeki diğer köyler hakkındaki fikirleri ile çalışmalarını benimle paylaştıkları için Sayın İlyas Küçükkan ile Ethem Arı'ya çok teşekkür ederim.

## Sonuç

Oldukça köklü bir iskân geçmişine sahip olan Seyyid Gazi havalisi, farklı medeniyetlerin politik nüfûz sahalarından olmakla birlikte İstanbul'dan Halep'e seyreden ticaret yolunun önemli duraklarından biridir. Dolayısıyla bölgedeki iskân ve nüfusu şekillendiren ilk dönem etkenleri; siyasî, askerî ve malî şeklinde sıralanabilir. Moğol istilası ve Babaî isyanının etkisinde şekillenen XIII. yüzyıl iskân ve nüfus yapısı ise Osmanlı idaresine geçişle birlikte çok daha farklı bir mahiyete bürünmüştür. XV. ve XVI. yüzyıl tahrirlerinin işaret ettiği üzere bölgede nahiye/kaza hüviyetinde sistemli bir iskân faaliyeti yürütülmüştür. Konargöçer Karakoyunlu cemaatinin XVI. yüzyıl boyunca bölgedeki varlığı, bu uğraşın bir sonucudur. Fakat XVI. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Celalî hışmının yıkıcı etkisi, Seyyid Gazi havalisini de etkilemiştir. Başboş levent taîfesi, işsiz medreseli öğrenciler ve mahalli eşkıyaların başrolünü oynadıkları gergin ortama bir de değişen iklim şartlarının eklenmesiyle kargaşa derinleşmiştir. Bu nedenle XVI. yüzyıl ortalarındaki iskân mahalleri, yarıya inmiş; mahalle ve aşiretlerin izleri ise kaybolmaya başlamıştır.

Celalî sonrası dönemde bir yandan malî aksaklık ve eksiklikleri gidermeye çalışan imparatorluk bürokrasisinin çabası bir yandan da eski normallerini kovalayan reâyanın mücadelesi belirginleşir. Bu durum, avâriz kayıtları vesilesiyle açık bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Nitekim Seyyid Gazi'nin XVI. yüzyılda nispeten ova, akarsu havzalarının belirginleştirdiği iskân örüntüsünün değiştiği bu vesileyle anlaşılmaktadır. Nüfusu oldukça az köyler, ilk dönemin aksine Seyyid Gazi'yi cepheden gören dağ etekleri ve yamaçlarda kümelenmiştir. Akarsu havzası, yol ağı ve derbent mıntıklarında yer almış olmalarından dolayı kadim olarak nitelendirilebilecek olan köyler haricinde ovalık sahada yeni kurulan köy, neredeyse yoktur. Ancak XVI. yüzyılda bölgedeki tek zaviye olan Seyyid Gazi tekke-zaviyesine XVII. ve XVIII. yüzyılda Sultan Şüca' ve Üryan Baba ile Dede Evren Baba isimli yeni tekke-zaviyeler eklenmiştir. Celalî sonrası dönemde harabe olan bölgenin söz konusu bu tekke - zaviyeler dâhilinde konargöçer unsurlarca adeta yeniden toparlanmaya çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla bölgedeki iskân ve nüfusu, üç önemli aşamada değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Bunlardan ilki, Seyyid Gazi tekke-zaviyesi önderliğinde nispeten düzlük araziye ve akarsu boylarını takip eden XV. ve XVI. yüzyıl yerleşkeleridir. Bunların bir kısmının iskâna uygun özellikleri nedeniyle Bizans ardılı iskân merkezleri oldukları düşünülebilir. İkincisi, Celalî hışmının adeta yerle yeksan ettiği ova ve düzlüklerdeki köylerin aksine yüksek dağ etekleri ve yaylalarda beliren ve bir kısmı günümüze kadar iskân kararlılığı göstermiş XVII. ve XVIII. yüzyıl köyleri olarak ifade edilebilir. Bu ikinci grup iskân birimlerinin oluşması ve kararlılığı bağlamında Seyyid Gazi, Sultan Şüca', Üryan Baba ve Dede Evren Baba gibi tekke-zaviyelerin etkisi yadsınmaz. Son olarak yaşanan onca şeye rağmen tabî, askerî, idarî gerekliliklerin etkisiyle yıldızı sönmemiş kadim, kararlı iskân birimlerinin var olduğu belirtilebilir.



## Kaynakça

### Arşiv Kaynakları

#### Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHMD.): 3, 7, 14, 24, 30, 36, 53, 55, 58, 61, 73, 120.

Haritalar (HRT.h.): 556, 2335

Kâmil Kepeci Kataloğu'ndaki Ahkâm Defterleri, (KKd.): 2567, 2568, 2816.

Maliye'den Müdevver Defterler (MADd.): 27.

Tapu Tahrir Defterleri, (TTd.): 112, 851.

#### Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TKG. KK.)

Tapu Tahrir Defterleri (TTd.): 182 (232/145), 349 (233/345), 417 (231/541), 575 (234/435), 576 (235/523).

### Basılı Eserler

Akdağ, M. (1952). Türkiye Tarihinde İçtimaî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyandar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 16, 361-387.

Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*. İstanbul: Tekin Yayınları.

Akdağ, M. (1999). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyandarları*. Ankara: Barış Yayınları.

Alpek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e, Eskişehir*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Altınay, A. R. (1340). Fatih Zamanında Sultanöyüki. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 14(3), 129-141.

Altınsapan, E., Say, Y. ve Gerengi, A. (2012). Seyitgazi İlçesinde Bulunan Üryan Baba Zaviyesi ve Türbesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 61, 15-26.

Arı, E. (2021). *Dünü, Bugünü ile Sancar Köyü*. Eskişehir: TÜRESAN Matbaacılık.

Âşıkpaşa-Zâde. (1977). *Âşıkpaşa-Zâde Târîhi* (N. Atsız, Haz.). İstanbul: MEB. Yayınları.

Atatürk Kitaplığı. Hrt.1033; Hrt.1034; Hrt.1035; Hrt. Gec.92; Hrt. Gec.145.

Atlan, S. (1970). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aydın, F. (2006). Seyitgazi Aslanbey Köyünde Şeyh Sücaeddin Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, IX, 201-222.

Barkan, Ö. L. (1979). Avâz. *İA* içinde (C. II, ss. 13-19). İstanbul: MEB Yayınları.

Başar, F. (2001). Osmanlılar'ın Karacahisar'ı Fethi ve Eskişehir Civarına Hakim Olmaları. *Tarihte Eskişehir Sempozyumu-1* (2-4 Kasım 1998) içinde (ss. 115-127). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Baştürk, E. ve Baştürk, M. (2017). Şarköy-Dorylaion Kazılarında Tespit Edilen Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği. *Arkeoloji Dergisi*, 22, 187-211.

- Braudel, F. (1993). *II. Filipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (C. I) (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Denkhalbant, A. (2009). Seyyid Battal Gazi Külliyesi. *DAİ* içinde (C. 37; ss. 51-54). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Doğru, H. (2001a). XVI. Yüzyılın Sonunda Eskişehir'de Eşkıyalık Olayları. *Tarihte Eskişehir Sempozyumu I* (2-4 Kasım 1998) içinde (ss. 69-92). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Doğru, H. (2001b). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-127.
- Doğru, H. (2005). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları.
- Drei, W. K. (1913). *Bektaschi-Klöster Phrygiens (Frigya'da Üç Bektaflı Tekkesi)*. Iens Verlag Von Ernst Wasmuth A. G. Berlin.
- Eskişehir (Harita), Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, 1337*. TBMM Kütüphanesi. 06.01.2023 tarihinde <http://hdl.handle.net/11543/1175> adresinden erişildi.
- Evliyâ Çelebi. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya, Kayseri, Andakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofra, Edirne* (C. III, Kitap I) (S. A. Karaman ve Y. Dağlı, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S. (1981). Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as Seen Through Sixteenth and Seventeenth Century Documents. *Turcica*, XIII, 90-122.
- Gökçe, T. (2005). Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmâl” Avâriz Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20(1), 75-82.
- Griswold, W. J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611* (Ü. Tansel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). Celâli İsyânları. *DİA* içinde (C. VII, ss. 252-257). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606), Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İznic, E. (2003). Eskiçağda Sessiz Bir Anadolu Kenti: “Dorylaeum” (Antik Kaynaklarda eski “Eskişerhi”). *Kebikeç*, 15, 65-76.
- Karakuş, O. S. (2021). Roma Egemenliğinden Orta Çağ'a Eskişehir (Dorylaion) ve Çevresindeki Yol Ağları. *Fatih ve Medeniyet*, I(4), 200-203.
- Koç, Y. (2005). Osmanlı Toplumsal Dinamizmden Celali İsyânlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. *Bilgi*, 32, 229-245.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad: Malazgird'in Sonrası* (B. Umar, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.

- Köprülü, M. F. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuru, M. (2019). A Magnificent Climate: Demography, Land and Labour in the Sixteenth-Century Anatolia. O. İnal and Y. Köse (Ed.), *Seeds of Power, Explorations in Ottoman Environmental History* içinde (ss. 35-58). UK: The White Horse Press.
- Nişanyan Yeradları, 05.01.2023 tarihinde  
<https://nisanyanmap.com/?y=&t=&ua=10&u=2&ll=39.30984089760983,%2030.53238514728997> adresinden erişildi.
- Ocak, A. Y. (1992a). Battal Gazi. *DİA* içinde (C. V, ss. 204-205). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992b). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, B. (1996). *Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öz, B. (2000). Seyyid Battal Gazi ve Seyyit Gazi Tekkesinin Türk İslam İnanç Kültür Tarihindeki Yeri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 14, 189-198.
- Öz, M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özel, O. (1999). 17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâriz Defterleri. *XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994), Bildirileri* içinde (C. III, ss. 735-743). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özel, O. (2000). Avâriz ve Cizye Defterleri. H. İnalçık ve Ş. Pamuk, (Der.), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* içinde (ss. 35-50). Ankara: DİE. Yayınları.
- Özel, O. (2018). Şiddetin Egemenliği 1550 İla 1700 Arasında Celaliler. C. Woodhead, (Ed.), G. Ç. Güven, (Çev.), *Osmanlı Dünyası* içinde (ss. 245-268). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Polat, Y. (2008). *M.Ö. IV. Binyıl Arasında Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Yerleşim Modelleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Runciman, S. (1987). *Haçlı Seferleri Tarihi C. II* (F. İşıltan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). Avâriz. *DİA*, içinde (C. IV; ss. 108-109). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sağın, N. (2011). *Seyitgazi İlçesi'nde Ortaçağ Yapıları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Say, Y. (2006). Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücaeddin Veli (Sultan Varlığı). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 37, 99-134.
- Strabon. (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII, XIII, XIV, (Geographika)* (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sümer, F. (1967). *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)* (C. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Toruk, F. (2014). Frig Vadisi'nde Bir Yerleşim: Kümbet Köyü. *Arış*, X, 72-110.
- Tunçdilek, N. (1953-54). Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 189-208.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Uludağ, S. (1999). Baba. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Ünver, S. (1977). Asırlar Boyunca Seyid Gazi Menzili. *I. Seyyit Battal Gazi Semineri Bildirileri* içinde (ss. 116-119). Eskişehir: Turizm ve Tanıtma Müdürlüğü.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Varlık, M. Ç. (1991). Anadolu Eyâleti. *DİA* içinde (C. III; ss. 143-144). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Varlık, M. Ç. (2002). Kütahya. *DİA* içinde (C. XXVI; ss. 580-584). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- White, S. (2012). *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları* (N. El-Hüseyni, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Hırzû'l-Müluk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, H.937/M.1530, I., *Kütahya, Karahisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım*. (1993). No: 13. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

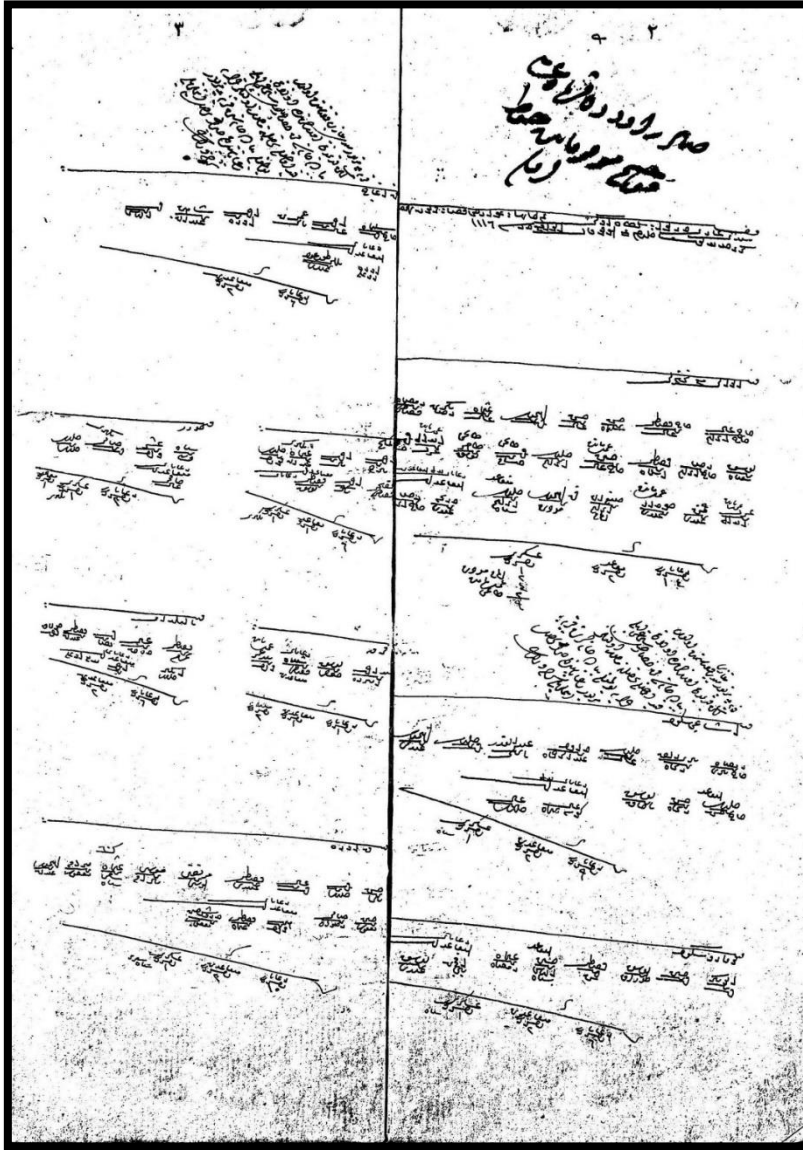
**Ekler**

**Ek 1. KKd. 2568. 1623 Yılı İcmâl Defteri Seyyid Gazi Avârizhane Sayıları.**

25

Handwritten records on two pages, likely from a 1623 tax or land register. The text is written in Ottoman Turkish script. The left page is numbered 25. The records are organized into columns, with vertical lines separating the entries. The right page has a large, dark, irregular shape at the bottom right corner, possibly a stain or a piece of tape.

Ek 2. KKd. 2816. Seyyid Gazi Mufassal Avârızhane Defteri.



Ek 3. KKd. 2567. Seyyid Gazi Mufasssal-İcmâl Avârizhane Defteri.

